

Формування цих органів почалося із середини 90-х рр. Спочатку до їх складу входили особи, обрані із числа гласних земських зборів. Все ж, як показала практика, багато гласних, потрапивши до рад, виявили себе некомпетентними у питаннях сільського господарства. Ці обставини змусили земства розширити склад економічних рад, запрошуючи на свої наради та засідання осіб із селянського середовища. Так, наприклад, Городянське земство зробило свою економічну раду автономною у питанні поповнення свого складу, завдяки чому до роботи земства було залучено чимало селян [11, с. 4–6].

У 1895 р. було відкрито економічну раду Сосницьким повітовим земством. Її завданням було допомагати управі розробляти економічні заходи. Перші кроки ради нагадували лише процес обговорень та дебатів. Лише на сесії 1904 р. Сосницьким земством було прийнято конкретне рішення про необхідність організації планової агрономічної допомоги. Одразу було створено посаду повітового агронома [5, с. 75–80].

У 1898 р. Козелецька повітова земська управа створила комісію, якій було доручено скласти єдиний план допомоги сільському господарству повітовим земством. Комісія працювала до 1901 р., але далі дебатів справа так і не пішла. Причиною була відсутність спеціалістів. У 1902 р. управа вирішила створити посаду повітового агронома й асигнувала на це 1000 крб. [5, с. 97, 98].

Створення агрономічної організації у Ніжинському повіті розпочалося лише у 1901 р., коли Ніжинська управа внесла пропозицію створити власну агрономічну організацію.

Створення губернської агрономічної організації почалося з прийняття земськими зборами у 1898 р. проекту положення про сільськогосподарську раду при губернській управі. До складу цієї організації входили голова губернської управи, губернські та повітові представники дворянства, гласні, що обиралися на три роки, губернський агроном та статист губернського земства. Могли бути запрошені представники урядових агрономічних організацій та особи, які мають досвід роботи у сільському господарстві. Розгляду ради підпорядковувалися усі доповіді і відгуки губернської управи, які мали сільськогосподарський чи економічний характер. Крім того, кожен із членів ради мав право виносити свої доповіді на розгляд ради за два тижні до відкриття засідання, щоб управа мала можливість завчасно дати на них відповіді. Доповіді обов'язково виносилися на розгляд земських зборів. У випадку розбіжності поглядів між складом губернської управи і радою, на розгляд губернських земських зборів виносилися обидві думки з однієї і тієї ж доповіді. Чергові засідання призначалися головою один раз на місяць, екстренні – за бажанням голови чи за заявою трьох членів ради. Усі питання вирішувалися більшістю голосів, при однаковій кількості голосів, голос голови давав перевагу. Усі канцелярські витрати ради фінансувалися губернським земством [3, с. 123, 124].

Після чергових земських зборів у 1903 р. до положення про сільськогосподарську раду були внесені деякі зміни. Усі засідання губернської управи призначаються губернською управою чи за заявою десяти членів ради. Засідань повинно бути не менше двох на рік і не пізніше, ніж за два місяці до проведення земських зборів, щоб управа мала можливість обговорити і пропозиції повітових економічних рад. Засідання вважаються дійсними при наявності вже не трьох, а десяти членів ради. Перелік усіх справ подавався за десять днів до засідання, самі ж доповіді – за два тижні. При економічній раді, як постійний орган, існувала агрономічна нарада, яка складалася з її членів. Висновки та рішення економічної ради стали не обов'язковими для губернської управи [3, с. 125–132].

У 1904 р. губернські земські збори прийняли важливе рішення, згідно з яким для досягнення успіху в економічній діяльності потрібно об'єднати власні зусилля разом із сільськогосподарськими спілками, особливо для проведення дослідницько-показових заходів. Це проявлялося у визнанні за сільськогосподарськими спілками права бути радними земськими органами. За рішенням економічної ради сільськогосподарським товариствам було дозволено мати по одному представнику [4, с. 130, 131].

Отже, ми можемо зазначити, що на початку ХХ ст. земства Харківської та Чернігівської губерній, намагаючись надати агрономічну допомогу в сільському господарстві, створили власні економічні органи. Головним завданням цих органів була організація агрономічної діяльності повітових земств, визначення першочергових напрямів допомоги та пропорційне фінансування земських економічних заходів.

1. Веселовский Б.Б. История земства за сорок лет : В 4 т. – СПб, 1909. – Т. 2. 2. Доклады Харьковского губернского агронома по обследованию деятельности уездных земских управ в области сельского хозяйства и его докладные записки об организации работы сельскохозяйственного отдела с 10 июня 1900 по 1 августа 1901 г. // ДАХО. – Ф. 304, оп № 1, спр. 2490, арк. 132–139. 3. Доклады Черниговской губернской управы по экономическому отделу. – Чернигов, 1906. 4. Доклады Черниговской губернской управы по экономическому отделу. – Чернишов, 1906. 5. Земский сборник Черниговской губернии. – Чернишов, 1907. – № 4. 6. Лохматова А.І. Катеринославське земство: соціальний склад, бюджет та практична діяльність 1866–1913 рр. : Дис. канд. іст. наук. 07.00.02. – Запоріжжя, 1994. 7. Львов Г.Е., Полнер Т.И. Наше земство и 50 лет работы. – М., 1914. 8. Маскина А.С. Таврическое земство в 1866–1890 г.г. (Социальный состав, бюджет и практическая деятельность) : Автореф. дис. ...канд. ист. наук: 07.00.02./ Моск. гос. ун-та. – М., 1982. 9. Малейва Т.І. Діяльність земських установ Полтавської губернії у розгортанні традиційних українських промислів у період 1864–1914 рр. 10. Маслов С.Л. Земство и его экономическая деятельность за 50 лет существования 1864–1914 гг. – М., 1914. 11. Опыт очерка сельскохозяйственной деятельности уездных земств Черниговской губернии. 1895–1903 г. / Под ред. Э. Гарлицкий. – Чернишов, 1906. 12. Постановления Харьковского губернского сельскохозяйственного совета с 8 августа 1900 по 19 ноября 1901 г. губернского земского собранию // ДАХО. – Ф. 304, оп. № 1, спр. 2488. 13. Справочные сведения о деятельности земств по сельскому хозяйству по данным на 1899, 1900, 1901 г. – СПб., 1902. 14. Существующие типы агрономических организаций в земских губерниях // Хазяйство. – 1911. № 32–33.

Надійшла до редколегії 25.01.06

Н. Гусєва, асп.

СПРОБИ ПРИЙНЯТТЯ НАДЗВИЧАЙНИХ ЗАКОНІВ ЯК ЧИННИК РОЗГОРТАННЯ МОЛОДІЖНОГО РУХУ У ФРН У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1960-Х РОКІВ

На основі аналізу німецьких джерел та літератури зроблено спробу дослідити мету створення надзвичайних законів, розкрити їх зміст, а також визначити їх вплив на молодіжний рух Німеччини в першій половині 1960-х рр.

In the article on the basis of analysis of the German sources and literature is given a shot to explore the reasons of origin of projects of extraordinary laws, expose their purpose and essence, and also to define their influence on youth of Germany in the period of the first half of 1960th.

Кінець 1950-х – початок 1960-х рр. ознаменувався для ФРН досягненнями вершин економічного дива, соціального добробуту, зрілого індустріального суспільст-

ва. Однак з'явилися нові проблеми, які призвели до появи молодіжних виступів та демонстрацій.

Становлення свідомості тогочасної молоді ФРН відбувалося в умовах значних зрушень у міжнародних відносинах

© Н. Гусєва, 2007

нах, внутрішньої політики держави, у складному соціальному становищі молодого покоління. Загроза ядерної війни, екологічні проблеми змушували молодь замислитися про майбутнє, формували в неї критичне ставлення до суспільства, що і породило активні молодіжні виступи проти певних явищ у суспільстві. Однією з проблем стало вироблення проектів надзвичайних законів.

Історіографія проблеми є досить об'ємною: історією молодіжного руху у ФРН у 1960–1970-х рр. займалися такі радянські науковці, як В. Вульф [3], Г. Кацман [7], Б. Баннов [2] та ін. Їхні праці вирізняються надмірною ідеологізацією, певною стереотипністю і догматизмом при висвітленні зазначених проблем. Радянські науковці виявляли однобоке бачення історії молодіжного руху ФРН. Вони не бачили усієї різноманітності протестів західного світу, у їхніх працях не було ні учасників, ні ходу подій, а лише прості узагальнення.

Для праць Ю. Антрушина [1], Л. Гінцберга [4], А. Грачова [5], В. Мошняги [9], П. Ренетова [10] властива менша заангажованість, більше уваги приділено висвітленню фактичного матеріалу. Лише праці останніх років долали недоліки радянської історіографії. Серед них варто відзначити праці К. М'яло [11], Н. Черкасова та А. Тимошенка [12], у яких висвітлено проблеми, передумови та причини загострення молодіжного руху, його наслідки та їх вплив на внутрішньополітичну ситуацію Німеччини зокрема.

Великий інтерес становлять дослідження німецьких авторів, присвячені подіям молодіжного руху в Німеччині. Уваги заслуговують праці Герхарда Баусса [14] та Бекера Томаса [15], які містять докладну інформацію про становлення, розвиток, основний хід подій молодіжного руху і його наслідки для німецького суспільства та про діяльність Соціалістичного союзу німецьких студентів. Крім того, автори у своїх працях представили багатий фактичний матеріал, який викладено на основі архівних матеріалів, і які надають можливість прослідити повну хронологію молодіжного руху.

Різні погляди на проблеми становлення та розвитку молодіжного руху, його аналізу представлені у працях таких західнонімецьких дослідників, як А. Беренса [16], Х. Буде [17], Г. Йохера [18], Г. Ханса [19], П. Мослера [22].

Протягом десятиліття (1958–1968) значна частина суспільства Західної Німеччини в різних формах і з різним ступенем організованості, достатньо вперто і послідовно боролася проти прийняття надзвичайних законів. Це були досить складні для політичної опозиції у ФРН роки.

Першу заяву про внутрішньополітичні зміни боннський уряд зробив ще в 1958 р., виробивши комплекс законопроектів на предмет здійснення "заходів надзвичайного характеру". Міністр внутрішніх справ Герхард Шредер від Християнсько-демократичного союзу визначав надзвичайний стан як "час виконавчої влади" [14, s. 112]. У вересні 1960 р. на обговорення Бундестагу було представлено пакет законів про "надзвичайний стан". Надзвичайні закони припускали введення системи заходів у випадку "виникнення війни" або іншого "особливого стану" на території ФРН. Прийняття цих законів, на його думку, надало б можливість виступити проти небезпеки для дотримання правопорядку в країні. Розмите формулювання умов введення надзвичайного стану дозволило б правлячим колам Бонну використовувати закони в будь-який момент. Головним у цьому пакеті був закон про "надзвичайну конституцію", тобто "Закон про доповнення Основного закону". Його прийняття звало б нанівець роль парламенту. Уся повнота влади перейшла б до рук так званого Загального комітету 33-х (22 депутати Бундестагу й 11 депутатів Бундесрату), який преса охрестила "надзвичайним пар-

ламентом". До комітету повинні були увійти провідні члени уряду і лідери найбільших політичних партій. В умовах надзвичайного стану Загальний комітет перебирав на себе всі повноваження Бундестагу та Бундесрату. Відповідно повноваження ландтагів й урядів земель тимчасово скасовувалися, поліція отримувала додаткові повноваження, могли бути суттєво урізані демократичні свободи громадян та введена трудова повинність і тотальна мобілізація населення [13, с. 130]. Таким чином, закон про зміну Конституції ФРН припускав встановлення військово-поліцейської диктатури в країні.

Надзвичайні закони торкалися також сфери трудових відносин, зазіхаючи на такі найважливіші права і свободи громадян ФРН, як свобода вибору професії, свобода пересування і вибору місця роботи, право на страйки і демонстрації. Прийняття цих законів торкалися також прав та свобод профспілок. Вони вбачали небезпеку в тому, що у випадку надзвичайного стану виконавча влада обмежить право на страйки та об'єднання і за допомогою поліцейських та військових сил прийме заходи проти страйкарів. Хоча в законопроектах мова йшла про гіпотетичний випадок, було зрозуміло, що саме їх висування мало на меті створити відповідну атмосферу.

Проект Шредера наштовхнувся на опір членів фракції Соціал-демократичної партії, без чиїх голосів схвалення змін до Конституції було б неможливе, оскільки для цього потрібно 2/3 голосів. СДПН в принципі не була проти надзвичайних законів, але вона, по-перше, прагнула обмежити дію цих законів умовами виникнення зовнішньої загрози – "на випадок оборони"; по-друге, не дати уряду можливості керувати самостійно в умовах зовнішньої загрози, як це передбачалося у проекті Шредера і залишитися підпорядкованим Бундестагу і Бундесрату, Тому, не отримавши потрібної більшості в парламенті, законопроект був відхилений.

Ці ініціативи правлячої коаліції викликали акції протесту серед студентства. Так, із 17 по 21 травня 1962 р. в Мюнхені в Академії образотворчого мистецтва пройшла акція протесту проти прийняття надзвичайних законів. Студенти не могли змиритися з намаганням влади встановити нові порядки, які ставили під загрозу їх політичні права і свободи, зазначені в конституції. Молодь ФРН встановлювала зв'язки з різними студентськими організаціями, які теж включилися у боротьбу проти надзвичайних законів. Вони не бажали змін, які, на їх думку, могли призвести до гіршого майбутнього [21, s. 101].

Найбільш активні позиції в середині студентського руху з початку 1960-х рр. займав Соціалістичний союз німецьких студентів (ССНС), який підхопив хвилю виступів проти надзвичайних законів, і на відміну від Соціал-демократичного союзу вищих навчальних закладів (СДСВНЗ) і Ліберального студентського союзу Німеччини (ЛССН) висловив своє непримиренне ставлення до спроб прийняття надзвичайних законів. Він був заснований у вересні 1949 р. керівництвом СДПН. На початковому етапі відносини між СДПН та ССНС відрізнялися збіганням позицій з усіх основних питань. Однак із кінця 1950-х рр. відносини між керівництвом партії і її студентським союзом погіршилися. Керівництво СДПН, куди ССНС входив на правах автономної організації, розгорнуло проти нього жорстоку кампанію, коли на своєму з'їзді в Західному Берліні в січні 1959 р. союз об'єднав протест проти розміщення ядерної зброї у ФРН з вимогою переговорів між двома німецькими державами, спочатку позбавивши його фінансової підтримки, а потім і відлучивши від партії (1961). Чисельність союзу була порівняно невелика – 2,5 тис. чол., однак вплив його розповсюдився на значну кількість студентів. За деякими підрахунками на кінець 1960-х рр., чисельність

його прихильників досягала 20 тис. чол. Однак він не припинив своєї діяльності і незабаром завоював певні позиції серед ліво налаштованої інтелігенції [8, с. 180].

У 1962 р. тодішній голова ССНС Еберхард Дене на XVII конференції у своєму звіті проголосив, що ФРН розвивається в напрямі авторитарної держави, тоді як демократичні інститути формально зберігають свою силу, але втрачають своє значення і слабшають, що у свою чергу відобразилося в планах упровадження надзвичайних законів [14, с. 127].

Зусилля свого попередника Шредера продовжив та довершив міністр внутрішніх справ Хехерль, який у січні 1963 р. знову виніс на розгляд Бундестагу проект надзвичайних законів. У цьому ж році відбулися й перші парламентські дебати з надзвичайного законодавства, які не принесли бажаних результатів для уряду. Однак боротьба студентських організацій та молоді ФРН проти прийняття надзвичайних законів продовжувалася. Уже на XVIII конференції в 1963 р. у Франкфурті ССНС зазначив: "ССНС рішуче налаштований проти прийняття надзвичайного законодавства" [14, с. 127]. Союз закликав усі студентські організації об'єднатися, а їх голів встановити контакт з Об'єднанням німецьких студентських організацій і боротися разом.

Студентські об'єднання ФРН закликали всіх своїх членів і членів інших студентських організацій до руху проти надзвичайних законів, який пройшов з 27 по 29 травня 1963 р. У цих законах студенти вбачали небезпеку відновлення авторитарних порядків і ліквідацію демократії, тому і виходили на вулиці, щоб висловити своє невдоволення нововведенням з боку уряду. Студентським парламентом Університету образотворчого мистецтва у Західному Берліні 2 червня 1963 р. було прийнято резолюцію, у якій зазначалося: "Заплановані урядом надзвичайні закони мають намір скасувати свободу навчання, науки і мистецтва... Ми закликаємо студентів і викладачів усіх університетів і вищих навчальних закладів ФРН і Західного Берліна дізнатися більше про заплановані закони і разом з усіма демократичними силами, партіями, профспілками протестувати, страйкувати і добитися невпровадження надзвичайних законів у життя" [14, с. 128]. Підґрунтям до резолюції стала наступна позиція: "Демократичні основи ФРН будуть знищені за допомогою зміни законів на випадок політичних і соціальних конфліктів. Демократія повинна бути захищена, інакше вона буде знищена" [14, с. 128]. Резолюція показала, що перші прояви студентської боротьби привернули до себе увагу інших противників надзвичайних законів, які висунули вагомі аргументи проти них. Крім того, студенти зосередили свою увагу на проблемі обмеження свободи досліджень і навчання.

На XVII конференції Ліберального студентського союзу Німеччини (ЛССН), який проходив у березні 1964 р., були прийняті положення, що містили вимоги до надзвичайного законодавства: 1) парламент має зосередити у своїх руках усю повноту влади; 2) свобода досліджень і навчання не повинні бути обмеженими. Одразу після конференції Ліберальний студентський союз Німеччини закликав молодь до загального руху проти надзвичайних законів. За свідченням преси: "Тільки всезагальний і спільний рух студентів міг перешкодити кінцевому утвердженню надзвичайного законодавства" [14, с. 127].

У відповідь на ці заклики в університеті м. Марбург 100 студентів оголосили голодування, яке тривало 48 год і було спрямоване проти надзвичайних законів [14, с. 129]. Слід зазначити, що в період з 27 по 29 травня 1964 р. молодіжні акції протесту проти утвердження надзвичайних законів прокотилися по всіх містах ФРН.

На XIX конференції ССНС в 1964 р. новообраний голова союзу Гельмут Шауер у своїй доповіді охарактери-

зував надзвичайні закони як початок знищення громадянських свобод у ФРН. Крім того, конференція прийшла до наступних висновків: "Можлива ратифікація надзвичайних законів і згода Соціал-демократичної партії Німеччини щодо цього питання є необхідною для вказання на небезпеку надзвичайних законів. Конференція уповноважила голову союзу і членів союзу проводити заходи проти втілення цього проекту в життя, й у співпраці з іншими організаціями і студентськими союзами можна підвищити ефективність демонстрацій, направлених проти надзвичайних законів" [14, с. 128].

З весни 1965 р. зростає студентська опозиція проти надзвичайних законів. ССНС прагнула провести разом з іншими студентськими організаціями у вищих навчальних закладах заходи, які мали б носити характер демонстрації. Мета цих заходів полягала в інформуванні студентів про характер та зміст надзвичайного законодавства, яке було завершено 17 березня 1965 р. ССНС прагнула добитися того, щоб до 8 травня 1965 р. 100 тис. листівок й 1 тис. плакатів були розподілені між усіма вищими навчальними закладами і вивішені на входах [14, с. 128].

Найбільшого розмаху боротьба проти надзвичайного законодавства досягла під час і після Боннського конгресу і виявилася в студентській опозиції і в усьому студентському русі надалі. Конгрес, який проходив у м. Бонн 30 травня 1965 р. під гаслом "Демократія в небезпеці", і розпочав цей рух. Він був організований студентськими спілками, такими як Союз німецько-ізраїльського студентства, Гуманістичний студентський союз, Ліберальний студентський союз Німеччини, Соціал-демократичний союз вищих навчальних закладів та Соціалістичний союз німецьких студентів [23, с. 203].

Для його проведення ССНС і його лідер Гельмут Шауер доклали багато зусиль. Діяльність конгресу було проведено таким чином, що він відбувся раніше, ніж офіційне засідання Бундестагу, яке було заплановане на 16 червня. На конгресі висловлювалися різноманітні погляди щодо надзвичайного законодавства, серед яких головною була – ніколи не погоджуватися з надзвичайними законами [14, с. 129].

На порядку денному конгресу стояли три питання: "надзвичайний стан і парламентський контроль", "свобода преси на випадок втілення надзвичайного стану" і "право на страйк і громадянську службу" [14, с. 129].

До першої проблеми про надзвичайний стан і парламентський контроль учасник конгресу Карл Дітріх Брахер поставив запитання, відповіді на які вимагали порівняльного аналізу кожного надзвичайного положення, і з яких він розвинув наступні вимоги: "1) не вносити зміни до конституції, до основних прав, парламентської та федеральної структури; 2) закони мають бути чітко обмежені та застосовані лише на випадок війни; 3) жодних заходів, спрямованих на внесення змін до конституції і до так званого внутрішнього надзвичайного стану".

У питанні про право на страйк та громадянську службу ще один учасник конгресу Хайнріх Ганновер підкреслив, що найбезпечнішим ніж надзвичайні закони є так звані прості закони; закон про громадянську службу передбачав повну мілітаризацію цивільного населення, у його параграфі 63 говорилося, що будь-який страйк підлягає покаранню.

На засіданні Боннського конгресу учасник Гельмут Ріддер зробив висновки стосовно надзвичайних законів: "Надзвичайне законодавство не є неочікуваним замахом на конституцію. Воно являє собою етап, можливо передостанній або останній етап падіння, яке посилюється з роками".

Одразу після Боннського конгресу дебати серед молоді і студентських організацій стосовно законів досягли свого апогею на XX конференції в 1965 р. З посиленням парламентської опозиції проти надзвичайних законів, посилилася й сила ССНС, з якою вона боролася проти них. На порядок денний XX конференції ССНС винесла наступні питання: війна у В'єтнамі, обговорення програми ССНС та боротьба проти надзвичайних законів. Урешті-решт, конференція завершилася прийняттям наступних рішень [20, s. 44]:

1) Федеральному голові доручено разом з іншими позапарламентськими силами (студентськими організаціями, профспілками, професорами, молодіжними об'єднаннями) встановити контакт, щоб провести семінар з обговорення важливості і можливостей подальшої боротьби проти надзвичайних законів. Метою цього семінару також має бути з'ясування для себе можливості супроти-ву проти вже прийнятих надзвичайних законів.

2) Студенти і професори повинні разом об'єднатися, щоб провести відкриту дискусію, у якій, по можливості, мають взяти участь і прихильники надзвичайного законодавства. Важливою є також співпраця із журналістами.

Учасники конференції вітали прагнення професорів, студентів і профспілок боротися проти надзвичайних законів, чия спільна боротьба посилилася за допомогою створення комітетів пильності.

Уряд, незважаючи на протести молоді, не припиняв своїх зусиль і вдруге виніс надзвичайне законодавство на обговорення в Бундестаг улітку 1965 р., але, знову не отримавши 2/3 голосів, воно не було прийняте. Уряд передбачив подібне та із загального комплексу виділив декілька законів, оголосивши їх "простими надзвичайними законами", які не вимагають 2/3 голосів у Бундестазі. Внаслідок цього в червні 1965 р. простою більшістю голосів партій правлячої коаліції було прийнято "пакет" із семи "простих" законів: "Про корпус цивільної оборони", "Про захисні спорудження", "Про самозахист" (останній однак не набрав чинності). Інші чотири закони склали комплекс "законів забезпечення", які передбачали низку мобілізаційних заходів у сфері економіки, транспортних засобів [6, с. 112].

Відповіддю на це була активізація демократичних сил. Хвиля протестів молоді прокотилася по всій території ФРН. Університетські аудиторії, міські площі стали місцем бурхливих мітингів. Боротьба розгорталася і в наступні роки, тобто, коли була створена "велика коаліція" у складі ХДС/ХСС-СДПН.

Отже, надзвичайне законодавство у ФРН стало кульмінаційним моментом у здійсненні цілої системи практичних заходів і створенні комплексу законів, які порушували демократичні принципи Основного закону,

конституційні основи державного устрою та основні права громадян.

Демонстрації молоді першої половини 1960-х рр. показали, що вона не залишалася осторонь проблем, які були як у внутрішньому житті ФРН, так і на міжнародній арені. Молодь намагалася звільнитися від нав'язливої політики уряду і втримати демократію у своїх руках.

Студентство не лише сприяло росту руху вшир, але і принесло нові для Західної Німеччини форми опору: індивідуальні і групові голодування, сидячі страйки, вуличні барикади та ін. Фактичний бік справи дозволяє говорити про те, що саме надзвичайні закони стали тією найбільш конкретною причиною, яка сколихнула західнонімецьке студентство.

Отже, молодь складала більшість учасників масових демократичних рухів у ФРН, їх найбільш активну силу. Ці рухи були спрямовані проти політики реакційних кіл, які вливалися в загальний потік боротьби за мир і соціальний прогрес.

1. Антрушин Ю.Н. Идеологическая борьба и молодежь капиталистических стран. – М., 1976. 2. Баннов Б.Г. Мятёж возмущенного разума. Студенчество Запада против империализма. – М., 1970. 3. Вульф В.Я. "Бунт молодых" и поиски его объяснений (По следам одной дискуссии) // Борьба классов и современный мир. Рабочий класс и массовые демократические движения : Сб. ст. / Ю.М. Гарутянц. – М., 1971. 4. Гинцберг Л.И. Массовые демократические движения в ФРГ и партия "зелёных" / М.М. Семиряга. – М., 1988. 5. Грачёв А.С. Поражение или урок?: Об опыте и последствиях молодёжных и студенческих выступлений 60-х – 70-х гг. на Западе. – М., 1977. 6. Григорьев Е. ФРГ: чрезвычайное законодательство // Мировая экономика и международные отношения. – 1968. – № 7. 7. Кацман Г.В. Внепарламентская демократическая оппозиция в ФРГ (1966–1969) // Борьба классов и современный мир. Рабочий класс и массовые демократические движения : Сб. ст. / Ю.М. Гарутянц. – М., 1971. 8. Левое студенческое движение в странах капитала / С.С. Сальчев. – М., 1976. 9. Мошняга В.П. Актуальные вопросы молодёжного движения. – М., 1983. 10. Решетов П.Н. Молодь робить вибір: становище і боротьба молоді капіталістичних країн Заходу проти імперіалізму, за мир, демократію і соціальний прогрес. – К, 1980. 11. Мяло К.Г. Время выбора. Молодёжь и общество в поисках альтернативы. – М., 1991. 12. ФРГ: молодёжь и молодёжная политика (60-е – 80-е гг.). / Н.С. Черкасова, А.Г. Тимошенко. – Томск, 1990. 13. Чрезвычайное законодательство ФРГ / Под ред. В.М. Чхиквадзе. – М., 1969. 14. Bauss Gerhard. Die Studentenbewegung der sechziger Jahre. – Köln, 1977. 15. Becker Thomas, Schöder Ute. Die Studentenproteste der 1960-er Jahre. Archivführer – Chronik – Bibliographie. – Köln; Weimar; Wien; Böhlau, 2000. 16. Behrens Axel. Produktive und unproduktive Arbeit als Kategorien zur Analyse der Studentenbewegung: Zur Umsetzung marxischer Theorie in politische Programmatik. – Hamburg, 1972. 17. Bude Heinz. Das Alter einer Generation. – Frankfurt / M., 1995. 18. Gester Jochen / Willi Hajek. 1968 – und dann? Erfahrungen, Lernprozesse und Utopien von Bewegten der 68-er Revolte. – Bremen, 2002. 19. Günther Hans u.a. 1968. 30 Jahre danach. Herausgegeben und eingeleitet von Venanz Schubert. – Ottilien, 1999. 20. Lücke Paul. Vorbereitung auf den Notstand? Zehn Antworten auf eine aktuelle Frage. – Frankfurt am Main, 1967. 21. Mager Friedrich. Information zur Zeit. Was wollen die Studenten? – Hamburg, 1968. 22. Mosler Peter. Was wir wollten, was wir wurden. Studentenrevolte – zehn Jahre danach. – Hamburg, 1977. 23. Webber F. Jugendbewegung in 60-er Jahren. – Hamburg, 2000.

Надійшла до редколегії 26.01.06

В. Деревінський, канд. іст. наук

ДІЯЛЬНІСТЬ ТА УМОВИ ПЕРЕБУВАННЯ В. ЧОРНОВОЛА В УВ'ЯЗНЕННІ

Висвітлено особливості перебування В. Черновола в ув'язненні. Розглянуто, у яких умовах проживав В. Черновола у радянських таборих і на засланні, а також специфіка його боротьби за належні права ув'язненого і заслання.

The features of stay V.Chornovil in the conclusion are shined. Is considered in what conditions lived V.Chornovil at the Soviet camps and in the reference, and also specificity of his struggle for the appropriate rights made and exiled.

Значення особи в історії залишається цікавою та дискусійною темою для наукових студій. Звільнившись від накинених комуністичною ідеологією засад детермінованості особи суспільством дослідники урівноважили ці суб'єкти історичного процесу. З'явилася можливість стверджувати, що історія є уособленою, адже її творять різноманітні історичні постаті. Відповідно, існує потреба всебічно розглянути ідеї, погляди та діяльність особистостей, що стали творцями історії.

В історії нашого народу є багато цікавих особистостей, які зробили помітний вплив на суспільство та історичний процес. Неодноразово з'являлися люди, чиїми іменами називалися певні етапи історії України, з якими асоціювалася національно-визвольна боротьба українського народу. Стосовно діяльності багатьох таких осіб до сьогодні відбуваються дискусії і немає однозначного ставлення. З огляду на це заслуговує на увагу постать